

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Թեմա՝ Կրտսեր դպրոցականների մոտ պրոբլեմային իրադրությունը մաթեմատիկայի դասերին և դրա կիրառումը տրամաբանական մտածողության զարգացման գործում

Ուսուցիչ՝ Լուսինե Շաբաբյան
Ղեկավար՝ Վերոնիկա Բաբաջանյան

Բովանդակություն

Ներածություն	3
§1 Պրոբլեմային ուսուցման հնարավորությունները, հոգեբանա-մանկավարժական հիմնադրույթները:	6
§2 Կրտսեր դպրոցականի տրամաբանական մտածողության զարգացումը:	8
§3 Չափորոշիչների դերը տրամաբանական մտածողության զարգացման գործում:	9
§4 Պրոբլեմային իրադրությունների կիրառումը մաթեմատիկայի դասերին և դրա միջոցով կրտսեր դպրոցականի տրամաբանական մտածողության զարգացումը:	11
§5 Պրոբլեմային ուսուցմամբ տրամաբանական բնույթի մաթեմա տիկական առաջադրանքների ուսուցման մեթոդիկական տարրական դասարաններում:	15
Եզրակացություն	20
Օգտագործված գրականության ցանկ	21

ՆԵՐՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

*Ուսուցիչը միշտ պիտի աշխատի զարգացնել
աշակերտի ինքնագործունեությունը:
Ա.Բահայթյան*

Երրորդ հազարամյակը նշանավորվում է մի շարք խորքային փոփոխություններով, որոնք տեղի են ունենում հասարակական կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում: Ի տարբերություն նախորդ՝ աննախադեպ տեխնիկական և տեխնոլոգիական զարգացման շրջան դիտվող հարյուրամյակի, 21-րդ դարը պայմանավորում է անցումը դեպի տեղեկատվական հասարակություն, ուր որոշիչ են համարվում գիտելիքների ստեղծումն ու ___ տարածումը: Տեղեկատվական հասարակության առաջ քաշած պահանջների իրականացումը ենթադրում է նոր մանկավարժական խնդիրների քննարկում ու մշակում, ինչպես նաև դրանց իրականացման ուղիների որոնում: Արդի շրջանում աճող սերնդի ճանաչողական ակտիվությունը, ինքնուրույնությունը, ստեղծագործական, տրամաբանական կարողությունների զարգացումն ու ձևավորումը ուսուցման ու կրթության համակարգում դառնում են կարևոր ու առաջնային հարցեր: Մանկավարժներն ու հոգեբանները գտնում են, որ երեխայի մտավոր զարգացման հիմնական միջոցը զարգացնող ուսուցումն է, որը խթանում է սովորողների ստեղծագործական գործունեությունը, զարգացնում նրանց անհատական կարողությունները: Այստեղից էլ պարզ է դառնում, թե որքան հրատապ է ուսուցման պրոցեսն ակտիվացնող մեթոդների կատարելագործումն ու դրանց կիրառումը: Ժամանակակից դիդակտիկան ուսուցման առաջավոր եղանակներից մեկն է համարում պրոբլեմայինը, քանի որ այն ներառում է մանկավարժական բազմաթիվ արժեքավոր մեթոդների ու հնարների օգտագործման հնարավորություններ, ենթադրում սովորողների ինքնուրույն մտածողության զարգացման լայն հեռանկարներ: Երեխային արդյունավետ սովորեցնելու գաղափարը մանկավարժության մեջ նորություն չէ: Այդ են վկայում պրոբլեմային հարցերին նվիրված դասական մանկավարժների ուսումնասիրությունները: Պեստալոցին լավ ուսուցիչ էր համարում նրան, ով ոչ թե ճշմարտությունն ինքն էր ասում, այլ այն հայտնաբերել էր տալիս աշակերտի միջոցով: Դիստերվեզը ուսուցման ու դաստիարակության երեք հիմնական սկզբունքներից մեկը համարել է ինքնուրույնությունը: Մամուրյանը գրել է. «Ես համոզված եմ, թե ուսուցման մեթոդը, որ ամենեն ավելի կմոտենա խուզարկության մեթոդին, անհամեմատ շատ ավելի ընտիր է»: Նորությունը, սակայն, այդ պահանջի տեսական ու պրակտիկ հիմնավորումն է, նոր ուղիների որոնումը:

Պրոբլեմային ուսուցման ընթացքում և ուսուցիչը, և աշակերտը յուրօրինակ հայտնագործողներ են, որոնողներ, հետազոտողներ: Տարբերությունը, սակայն, այն է,

որ ուսուցիչն ուսուցման այդպիսի պրոցեսի նաև կառավարողն է, մի բան, որ միշտ էլ կմնա, որքան էլ կատարելագործվեն ու նոր որակ ստանան ուսուցման մեթոդները: Ուսուցչի կողմից ղեկավարումն այնպիսին պետք է լինի, որ այն չվերածվի վնասակար, սովորողների ինքնուրույնությունը խաթարող միջամտության: Պրոբլեմային ուսուցման էությունը պրոբլեմային իրավիճակի ստեղծումն է: Այն սովորողի իմացածի ու չիմացածի, նրան հայտնիի ու անհայտի միջև եղած հակասությունն է, հակադրությունը, որոնց լուծումը պահանջում է մտավոր ջանքերի գործադրում, մտածողության տեսական-ակտիվ պրոցես, որոնց արդյունքն էլ դառնում է սովորողների ինքնուրույնության ու ակտիվության խթանիչ:

«...աշխարհում գոյություն ունի երկու արժանիք, գիտելիք և գործունեություն, իսկ այն ուսումնական առարկան, որը ձևավորում է այդ արժանիքները, մաթեմատիկան է»: Հանրակրթական դպրոցում «Մաթեմատիկա» առարկայի ուսումնական հիմնական նպատակներից մեկը մաթեմատիկա սովորեցնելու միջոցով աշակերտին մտածել-սովորեցնելն է: Անվիճելի և անփոխարինելի է մաթեմատիկայի դերը աշակերտի՝ ապագա քաղաքացու, տրամաբանական-վերլուծական մտածողության զարգացման գործում: Մաթեմատիկական շատ հարցեր, ինքնին, պրոբլեմային են, որպես ուսումնական առարկա, ունի պրոբլեմային իրավիճակներ ստեղծելու լայն հնարավորություններ, այն վարկածներով հարուստ գիտություն է, որն էլ հնարավորություն է ընձեռում դասի ընթացքում պրոբլեմներ առաջադրելու: Մաթեմատիկան դարձնելով հետազոտության առարկա, աշակերտը հնարավորություն է ստանում զարգացնելու իր տրամաբանական մտածողությունը և մյուս հոգեկան պրոցեսները: Ճիշտ է, սովորողների մի զգալի մասը դժվարանում է վերլուծել փաստը, հակասությունը, օրինաչափությունը, հայտնաբերել պատճառ-հետևանքային փոխադարձ կապերն, առաջադրել նոր խնդիրներ և այլն, բայց դա չի նշանակում, թե նրանք չեն կարող լուծել այդ խնդիրները, պրոբլեմային իրավիճակների ստեղծումն էլ հենց նպաստում է այդ խնդիրների հաջող իրականացմանը:

Կենսափորձով հաստատված է, այն գործունեության արդյունքն է ավելի հրապուրիչ, որը ձեռք է բերվում դժվարություններ հաղթահարելու միջոցով: Հետևաբար մանկավարժական աշխարհին հուզող ամենաառաջնակարգ պրոբլեմներից մեկը աշակերտների ինքնու-րույնության կարողությանը նպաստելն է:

§1 Պրոբլեմային ուսուցման հնարավորությունները, հոգեբանա-մանկավարժական հիմնադրույթները:

«Պրոբլեմ» բառն ունի հունական ծագում, որ նշանակում է խնդիր տառացիերեն առաջ նետված ինչ որ բան: Արդի իմաստով պրոբլեմը տեսական ու գործնական բարդ հարց է, որը պահանջում է լուծում, ուսումնասիրում, հետազոտում:

Պրոբլեմային ուսուցման առաջին սաղմերը կան դեռևս հին հունական մանկավարժության մեջ: Սոկրատեսը կիրառում էր սոկրատեսյան ինդուկցիա և հեզնանք մեթոդները: Հոգեբանական ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ մարդու ոչ միայն կամային, այլ ինտելեկտուալ զարգացումը տեղի է ունենում «խոչընդոտներ», մտավոր դժվարություններ հաղթահարելու ընթացքում: Սուբյեկտի հոգեկան զարգացման գլխավոր աղբյուրը պահանջմունքն է: Գիտելիքի յուրացման պրոցեսը կազմակերպելիս՝ ամենից առաջ անհրաժեշտ է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որոնք երեխայի մեջ առաջացնեն ճանաչողական ակտիվության պահանջմունք: Հենց այդպիսի պայմաններ է ընձեռում պրոբլեմային ուսուցումը, մի ուսուցում, որը համոզիչ է դարձնում յուրացվելիք ճանաչողական նյութը, օրենքը, հասկացությունը, աշակերտին սովորեցնում է մտածել դիալեկտիորեն, ստեղծում է պայմաններ գիտական որոնումների համար: Այն նախապատրաստական այն փուլն է, որը հնարավորություն է տալիս սովորողին՝ բարձր դասարաններում ընդհուպ մոտենալ փիլիսոփայական ընդհանրացումներին:

Սուբյեկտի մտածողությունը, որպես անհրաժեշտություն ծագում է այն ժամանակ, երբ մարդը գործ է ունենում մի շարք նոր պայմանների հետ, որոնցում նա հայտնի միջոցով չի կարող կատարել գործողություններ: Ուստի նա հարկադրված է լինում գտնել նոր միջոցներ, այդպիսի իրավիճակն էլ պրոբլեմային բնույթ է կրում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ պրոբլեմների առաջադրումն ու լուծումը կախված են հիմնականում սովորողների ինտելեկտուալ հնարավորություններից ու նրա մտածողության առանձնահատկություններից, ինչպես և պրոբլեմների տիպից, որոնք կարող են լինել տեսական ու գործնական բնույթի: Առաջինի դեպքում սովորողը հենվում է նախկինում ձեռք բերած գիտելիքների վրա, որոնում անհայտը, իսկ երկրորդի դեպքում գլխավոր էլք է ընդունում սեփական փորձը, ինչպես նաև գործունեության այն նոր միջոցը, որը համապատասխանում է ստեղծված իրավիճակից դուրս գալուն: Ի դեպ, պրոբլեմային խնդիրներ լուծելիս, պրոբլեմային իրավիճակներ հաղթահարելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել գործողության հետևյալ ընդհանուր կառուցվածքը՝ նպատակը, եղանակը, պայմանները:

Պրոբլեմի լուծման պրոցեսը ներառում է մի շարք փուլեր: Խնդիրների լուծման աստիճանականություն է դիտվում և դասարանից դասարան, և ըստ դասընթացների վճռվող պրոբլեմների միջև: Այստեղից պարզ է դառնում, որ մեծ նշանակություն ունի պարզի, կոնկրետի, մասնակիի հիմքից դեպի բարդը, բարդագույնը տանող պրոբլեմների խելացիորեն մշակվող համակարգերը: Դրանք սովորողներին

հնարավորություն կրնձեռեն գիտակցորեն յուրացնելու ուսուցվող նյութը, օրենքը, օրինաչափությունը:

Պրոբլեմային ուսուցումը մի պրոցես է, պայմանների, գործողությունների գուգակցում, նպատակների իրագործման գլխավոր միջոց, որտեղ կարևոր դերը տանում են ուսուցիչը և աշակերտը: Պրոբլեմային ուսուցումը չի դիտվում որպես աշակերտի լիակատար ինքնուրույնության միակ պայման, այլ ընդգծվում է ուսուցչի վճռական դերը, նրան համեմատում ռեժիսորի հետ: Ամբողջ հաջողությունը կախված է ուսուցչից, քանի որ նա է դեկավարում ուսուցման պրոցեսը, իսկ դա բարդ մտավոր աշխատանք պահանջող պրոցես է, որի ընթացքում առաջ են քաշվում պրոբլեմներ, ձևակերպվում, լուծվում են դրանք և ստուգվում: Ուսուցիչը աստիճանաբար բարձրացնում է սովորողների ինքնուրույնության մակարդակը: Աշակերտի լիակատար ինքնուրույնության մասին կարելի է խոսել այն ժամանակ, երբ նա ի վիճակի կլինի ինքնուրույնաբար առաջ քաշել ու ձևակերպել նոր պրոբլեմներ, լուծել դրանք արդյունավետորեն և գնահատել վճռածի նշանակությունը:

Պրոբլեմային ուսուցումը հնարավորություն է ընձեռում առաջ քաշել մտքեր, կարծիքներ, դրանք հակադրել միմյանց, ստեղծել կարծիքների հակասություն, ուսումնասիրել, իրար համադրել կարծիքներն ու մտքերը, հերքել կամ հաստատել դրանք: Շատ կարևոր է սովորողներին պարզաբանել պրոբլեմային ուսուցման գործակիցների դերը:

Ուսուցման ընթացքում գործածվում են «ինչու» «պատճառը», «պարզաբանիր», «բացատրիր», «ասպացուցիր», «համոզիր», «վերլուծիր», «համադրիր», «դասակարգիր», «ընդհանրացրու», «մտահանգիր» հասկացությունները, որոնք պետք է տարբերել «պատմիր», «նկարագրիր» հասկացությունների ֆունկցիաներից: Այս գործադրվող գործակիցները, դրանց ըմբռնումը և կիրառումը խիստ անհրաժեշտ են սովորողներին, այլապես նրանք կշփոթեն դրանց իմաստները և կդժվարանան լուծել պրոբլեմները, դուրս գալ ստեղծված պրոբլեմային իրավիճակներից: Սակայն դրանք դեռ պրոբլեմներ չեն և ոչ էլ պրոբլեմային իրավիճակներ, դրանք սուկ նախադրյալներ են պրոբլեմային իրավիճակ ստեղծելու և դրանից դուրս գալու համար:

Ուսուցման յուրաքանչյուր պահ ունի իր նպատակը, այն նպաստում է աշակերտի տրամաբանական մտածողության այս կամ այն տարրի ձևավորմանը: Աշակերտն աստիճանաբար ընտելանում է հոգեբանական այնպիսի պայմանների, որոնցով պրոբլեմային իրավիճակներ հաղթահարելիս, խնդիրներ լուծելիս ձեռք է բերում նոր գիտելիքներ, ավելին, ծանոթանում է որոնման գործողություններին, դրանց օրինաչափություններին, ըմբռնում պրոբլեմային իրավիճակի հաջորդականությունը որոշող կանոնները կամ հնարները: Մանկավարժական գիտությունների թեկնածու Ա.Բալայանը գտնում է, որ «Համոզմունքն այն գիտելիքն է, որն իմաստավորվում է սուբյեկտի կողմից, վերջինս չի կասկածում դրա հավաստիության մեջ և ընդունում է այն իբրև ճշմարտություն»: Համոզմունքն առաջին հերթին կապված է մարդու մտավոր ակտիվ գործունեության, ինչպես և նրա հույզերի հետ: Պրոբլեմային ուսուցումն էլ այն կարևոր միջոցներից է, որը նպաստում է սուբյեկտի համոզմունքների, հաստատուն, ճանաչողական գիտելիքների ձեռքբերմանը: Ժամանակակից մանկավարժության կողմից կյանքի

կոչված ուսուցման նորարարական ձևերի և ռազմավարությունը, և մարտավարությունն ուղղված են աշակերտների ներուժի բացահայտմանն ու զարգացմանը: Ինչպես նշում են պրոֆլեմի բնույթի ժամանակակից հետազոտողները, գիտության բնագավառում «պրոֆլեմ» նշանակում է լուծում պահանջող բարդ, կարևոր հարց, խնդիր: Այդ նույն իմաստով են սովորաբար օգտագործվում «պրոֆլեմ», «պրոֆլեմային իրավիճակ» հասկացությունները նաև առօրյա կյանքում: Գիտության առաջացումն ու առաջընթացն ըստ էության ոչ այլ ինչ են, եթե ոչ պրոֆլեմների ծագում ու լուծում: Լուծելով, տվյալ պրոֆլեմն առաջանում է մի նոր պրոֆլեմ, որն իր հերթին լուծման կարիք ունի: Այս պրոցեսն անվերջ է և ցույց է տալիս գիտության զարգացման վերընթաց միտումը:

Իմացաբանության և մեթոդաբանության տեսանկյունից պրոֆլեմը գիտելիք է չգիտելիքի մասին, ինչպես նաև այն ուղիների մասին, որոնց միջոցով չգիտելիքը վերածվում է գիտելիքի: Հոգեբանական տեսանկյունից պրոֆլեմի առաջացումը ցույց է տալիս մարդու, մարդկային որոշակի խմբի անբավարարվածությունը հարցի լուծման առկա վիճակից:

2. ԿՐՏՄԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆԻ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԱՏՔԻ ՄԱՐԶԱՆՔ Է:

Կրտսեր դպրոցական տարիքը ընդգրկում է երեխայի կյանքի յոթից մինչև տասնամեկ տարեկանը: Անձի հոգեկան շատ որակների հիմքը դրվում ու զարգացվում է կրտսեր դպրոցական տարիքում: Առաջին և երկրորդ դասարաններում զարգանում է մտածողության առաջին փուլը: Ուսումնական նյութի վերլուծությունը ակնառու-գործնական բնույթ է կրում: Առարկաների և իրադրությունների մասին հաճախ դատում են խիստ միակողմանիորեն՝ որևէ մեկ արտաքին հատկանիշից ելնելով: Երկրորդ դասարան փոխադրվելու շեմին կրտսեր դպրոցականի մտածողության բնույթը փոխվում է: Մինչ այդ ուսուցիչը բոլոր հնարավոր դեպքերում երեխաներին պետք է ցույց տա, թե ինչպիսի կապեր գոյություն ունեն յուրացվող գիտելիքների առանձին տարրերի միջև, որովհետև տարեցտարի շատանում են նման առաջադրանքները: Երեխաները արդեն երկրորդ դասարանում կարողանում են դասակարգումներ անել: Ժամանակակից երեխան ավելի պահանջկոտ է: Փորձը համոզում է, որ ժամանակակից 7-10 տարեկան երեխաների նկատմամբ հաճախ կիրառելի չեն հին չափանիշները: Նրանց մտավոր ընդունակություններն ավելի լայն ու հարուստ են, քանզի դրանում մեծ են գրքերի, ռադիոյի, հեռուստատեսության, ամսագրերի դերը: Ներկայումս գործող ծրագրերում կատարվում են փոփոխություններ: Խորապես ընդլայնվել են տրվող գիտելիքների տեսական կողմերը: Երեխաները դրա շնորհիվ ձեռք են բերում տրամաբանական դատողություններ կատարելու, վերացական մտածողության պարզ, բայց կարևոր հնարներ: Ուստի ժամանակակից դպրոցի կարևոր խնդիրն է պայմաններ ապահովել աշակերտների մեջ ինքնուրույնությունը, մտավոր ակտիվությունը՝ սովորեցնել մտածել, ինքնուրույնաբար գործնական խնդիրներ լուծելիս: Սակայն ոչ ամեն մի յուրացում է ապահովում այդ ակտիվությունը: Անհրաժեշտ է նրա հատուկ կազմակերպում, որի դեպքում աշակերտները զարգացնում են իրենց մտածողությունը, հետաքրքրությունները: Գիտելիքները մտածողության զարգացման կարևոր աղբյուր են: Դատարկ գլուխը չի դատում՝ որքան շատ փորձ և գիտելիքներ ունի այդ գլուխը, այնքան նա ավելի շատ է ընդունակ դատելու:

Տարիքի հետ միասին փոփոխվում է գիտելիքների, դրանց ավելի բարդ համակարգերի ինքնուրույն կիրառումը: Տարիքի հետ միասին փոփոխվում են կոնկրետ և վերացական մտածողության հնարներն ու դրանց հայտնաբերումը:

Գիտելիքների ձևավորումը պետք է ապահովի սովորողների մտածողության և մտավոր գործունեության վերացական կողմի փոխազդեցությունը: Գիտելիքներին գիտակցաբար տիրապետելու պրոցեսում դպրոցականներն առաջ են գնում մտավոր զարգացման մեջ: Որքան բարձր է մտավոր զարգացումը, այնքան լայն է ինքնուրույնաբար նոր գիտելիքներ ձեռք բերելու, դրանք արդյունավետ, տրամաբանորեն կիրառելու հնարավորությունները փոփոխվող պայմաններում:

Մտածողության բարձր տեսակը՝ տրամաբանական մտածողությունը,

զարգանում է բավականաչափ ուշ: Կյանքի կարևորագույն խնդիրներից է երեխաների տրամաբանական մտածողության զարգացումը: Մտածողության տեսակները ծագում են մարդու ճանաչողական գործունեության ընթացքում: Անհրաժեշտ է այնպես ուսուցանել երեխային, որ նա պահպանի մանկական հետաքրքրասիրությունները՝ անընդհատ «ինչուիկ» ասելու ձգտումը: Մտածողությունը անջատ չէ գործնական կամ տեսական գործողությունից: Հայտնի է, որ մտածելու հիմքում ընկած է հարցի կամ խնդրի գիտակցելը: Այդ իսկ պատճառով, անհրաժեշտ է, որ հարցը լինի տրամաբանական: Տրամաբանական հարցը պահանջում է նաև տրամաբանական պատասխան: Տրամաբանական պատասխան տալու համար երեխան պետք է ունենա վերլուծելու, նրա տրամաբանական տարրերը ճանաչելու հմտություն: Երեխայի տրամաբանական մտածողության զարգացումը նպաստող միջոցներից է լուծումների տարբերակներ հայտնաբերելու ուղղությամբ տարվող աշխատանքները: Այդ աշխատանքները երեխայի մոտ ձևավորում են որոնումներ կատարելուց, մեծությունների միջև եղած ֆունկցիոնալ կախվածությունները նկատելու, «գյուտեր»՝ անելու հմտությունը: Եվ վերջապես խնդրի լուծման ընթացքում երեխան կիրառելու է իր ունեցած գիտելիքները, առաջարկում է դատողություններ, ապացույցներ, սխալներ, ստուգումներ, ուղղումներ և այլն: Այս բոլորն զարգացնում են մտածողությունը, խթանում ինքնուրույնության ձևավորումը: Հետզհետե դժվարացող խնդիրներում հանդիպելով հնարամիտ գլուխկոտրուկների, խճճված լաբիրինթոսների՝ կամա-ակամա ընկնում է մաթեմատիկայի գրավիչ ու զարմանահարաշ աշխարհը, ձեռք է բերում հնարամտություն, երևակայություն, դժվարին իրավիճակներում արագ կողմնորոշվելու ունակություն: Լուծելով յուրաքանչյուր գեղեցիկ, հետաքրքիր խնդիր՝ երեխան լցվում է անհուն ուրախությամբ: Չէ որ ցանկացած «գյուտ»՝ թեկուզ ամենափոքրը, նման է գիտական նվաճման և բնականաբար կզգա մաթեմատիկայի հմայքն ու մեծությունը:

Աշխատանքում, ուսման մեջ, խաղում, ամեն մի ստեղծագործական գործունեության մեջ մարդուն անհրաժեշտ են հնարամտություն, սրամտություն, կռահելու, կշռադատելու ունակություն, այն բոլորը, ինչը ժողովուրդը դիպուկ կերպով անվանում է մեկ բառով տրամաբանություն: Տրամաբանությունը կարելի է զարգացնել սխատեմատիկ ու աստիճանական վարժությունների միջոցով: Տրամաբանությունը գիտություն է մտածողության օրինաչափությունների մասին: Այն սկիզբ է առել հնադարում: Հույն մեծ մտածող Արիստոտելը դեռևս մ.թ.ա. 4-րդ դարում տվել է տրամաբանության հիմնական օրենքները: Հետագայում ձևավորվեց մաթեմատիկական տրամաբանությունը, որի հիմնական խնդիրը մտածողության, և առաջին հերթին, մաթեմատիկական դատողությունների ու փաստերի հավաստիության պարզաբանումը և հիմնավորումն է: Ձեռք բերված գիտելիքները տարիներ անց կօգնեն ոչ միայն մաթեմատիկական խնդրում, այլև ելք գտնել զանազան դժվարին իրավիճակներում:

§3 Չափորոշիչների դերը տրամաբանական մտածողության զարգացման գործում:

Դպրոցների կառավարման նոր համակարգը, ընտրություն կատարելու ընձեռված հնարավորությունները, ինքնուրույնության աճն ու խրախուսումը ենթադրում են նաև կրթության արդյունքների որակական չափում չափորոշիչների միջոցով: Ըստ կրթակարգի՝ յուրաքանչյուր ուսումնական բնագավառ ներկայացվում է կրթության բովանդակության հետևյալ բաղադրիչների միջոցով.

- ա) գիտելիքների համակարգ**
- բ) կարողություններ ու հմտություններ**
- գ) արժեքային համակարգ**

Չափորոշիչներում առանձնակի կարևորվում են կարողությունների և հըմտությունների ամբողջությունը, որը սովորողներին հնարավորություն է ընձեռում գործնականում կիրառել ստացած գիտելիքները, զարգացնել տրամաբանական, ինքնուրույն գործունեության ունակությունները:

Տրամաբանական կարողություններ և հմտություններ ենթաբաղադրիչի նպատակն է սովորողին ծանոթացնել ճանաչողության մեթոդներին և ձևավորել դրանք գործնականում կիրառելու կարողություններ, այդ թվում՝

- ա) գիտելիքներ ձեռք բերել
- բ) վերլուծել՝ քննարկման, մեկնաբանման, տարանջատման, համեմատության, խմբավորման միջոցով:
- գ) մտահանգումներ անել՝ ամբողջացման, հակադրման, բնութագրման, հիմնավորման, ամփոփման, կշռադատման միջոցով:
- դ) ընդհանրացնել և համադրել՝ վերացարկման, գնահատման, արժևորման, փաստարկման, ապացուցման, կանխատեսման միջոցով:
- ե) հիմնախնդիրը դիտարկել տարրեր տեսանկյուններից, ուսումնասիրել դրա լուծման հնարավոր եղանակները և գտնել լուծումներ:
- զ) երևույթների նկատմամբ դրսևորել առողջ հետաքրքրություն և քննադատական մոտեցում:
- է) վերլուծել իրավիճակը և կատարել եզրակացություններ:
- ը) ինքնուրույն որոշումներ կայացնել և հիմնավորել:
- թ) նպատակներ դնել մշակել դրանց հասնելու ուղիներ:

§4. ՊՐՈՌԷՄԱՅԻՆ ԻՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՍԱԹԵՍԱՏԻԿԱՑԻ ԴԱՍԵՐԻՆ ԵՎ ԴՐԱ ՄԻՋՈՑՈՎ ԿՐՏՄԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆԻ ՏՐԱՍՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ:

Երեխան ոչ թե դատարկ սափոր է, որը պետք է լցնել, այլ ջահ, որը պետք է վարել:
Մ.Ֆ.Քվինթյանոս

Մտածողությունը ապահովում է ինֆորմացիայի վերամշակումը և չհանձնարարված ինֆորմացիայի ստացումը նոր, ելակետային իրավիճակում: Դա լինում է այնտեղ, որտեղ ծագած խնդրի լուծման համար բավական չէ արդեն ունեցած անցյալի փորձի օգտագործումը, երբ կուտակված գիտելիքների օգտագործման միջոցով անհրաժեշտ է ստանալ նոր արդյունք: Այն առաջանում է այս կամ այն խնդիրը կատարելու պահանջմունքից, որի լուծման ուղին անհայտ է:

Մտածողություն հարուցող հիմնական իրադրությունը պրոբլեմային իրադրությունն է, որը պահանջում է գտնել գիտելիքներ, գործողության եղանակներ, ինչպես նաև դրանք կիրառել նոր, ոչ ստանդարտ պլաններում: Լուծելով պրոբլեմային իրադրությունը՝ երեխան կամ գտնում է նորը՝ վերախմբավորելով նախկինում իրեն լավ հայտնին, կամ փորձում է որոնել հայտնին անհայտի մեջ, այսինքն անհայտը հասցնել արդեն նախկինում յուրացվածին և դրանով իսկ լուծել պրոբլեմը:

Օկոնը իրավիճակ է համարում փաստը, որն իր վրա է հրավիրում երեխայի ուշադրությունը: Նրա կարծիքով որքան որոշակի ձև ընդունի իրավիճակը, այնքան հնարավոր կլինի առավելագույն չափով ակտիվացնել սովորողներին, նրանց մասնակից դարձնել պրոբլեմի լուծմանը: Դժվարությունը այն ելակետն է, որից սկսվում է ձևավորվել վարկածները, մտքերը: Վերջիններս իրենց հերթին ծնում են նոր կարծիքներ, նոր մտքեր: Օկոնը պրոբլեմային ուսուցումը համարում է դինամիկ ուսուցում՝ լի շարժուն, փոփոխվող, զարգացող, լրացվող մտքերով: Երբեմն կարող են ծագել պրոբլեմներ, որոնք լուծվում են միայն մասնակիորեն: Այստեղ էլ մեծ դեր են կատարում սովորողների ինչպես տարիքային առանձնահատկությունները, այնպես էլ նրանց մտավոր կարողությունները:

Գիտելիքները սովորաբար սկսվում է հարցից: Հարցասիրությունը գիտելիքներ ձեռք բերելու ցանկության արտահայտությունն է: Հարցը կաբելի է համարել նաև պրոբլեմի արտահայտման եղանակ: Մեծ նշանակություն ունի ուսուցչի կողմից առաջադրվող հարցերի դինամիկությունը: Յուրաքանչյուր նոր հարցադրում օժանդակում է սովորողներին՝ լուծելու խնդիրը, դուրս գալու ստեղծված պրոբլեմային իրավիճակից: Սակայն չպետք է ենթադրել, թե դա վերաբերվում է ամեն մի հարցի: «Հիմար հարցերը ստանում են հիմար պատասխաններ», դա դարավոր փորձի ընդհանրացումն է, ինչպես նաև այն պնդումը, թե ճիշտ հարցադրումն արդեն ճիշտ

պատասխանի կեսն է: «Ինչո՞ւ»-ով սկսվող ամեն հարց չէ, որ կարող է աշակերտին մղել հետազոտական որոնումների և կամ նրանց դնել պրոբլեմային իրավիճակի մեջ: Երբեմն «Ինչո՞ւ»ով սկսվող հարցին անհրաժեշտ է լինում տալ այնպիսի պատասխան, որը ոչ մի մտավոր լարում, որոնողական և առավել ևս հետազոտական աշխատանք չի պահանջում: Այս հարցի լուծման գործում շատ բան է կախված ուսուցչի փորձից ու վարպետությունից, դասին աշակերտների միտքն ակտիվացնելու նրա կարողությունից: Դասի կարևոր բաղադրամասերից մեկն էլ հարցն է: Տարրական դասարաններում գրեթե անհնարին է որևէ դաս կառուցել առանց հարցի: Ուսուցիչը, կամա, թե ակամա, դիմում է դրան՝ ինչպես դասն ակտիվացնելու և աշխուժացնելու, այնպես էլ երեխաներին ինքնուրույն գործունեության մղելու, դասի կառուցման տրամաբանական կետեր ստեղծելու, նրանց ուշադրությունը սրելու, մտածեր խորհեր համեմատեր հակադրեր եզրակացություններ անել սովորեցնելու և այլ նպատակներով:

Հարցերն իրենց բնույթով, նպատակադրմամբ ու ձևով միանման չեն և տարբեր պայմաններում կարող են տարբեր դրսևորումներ ունենալ: Դա կախված է ոչ միայն նյութից, ավելի ճիշտ՝ ոչ միայն դրա բովանդակությունից, որը թելադրում կամ նախապայմաններ է ստեղծում հարցեր առաջադրելու համար, այլև ուսուցչից՝ հարցը դասի ծավալման ու զարգացման միջոց դարձնելու առումով: Ցավոք, միշտ չէ, որ դրանք դիտվում են որպես տրամաբանական հենակետ՝ դասին այս կամ այն ուղղությունը տալու, աշակերտներին մտածել սովորեցնելու, նրանց մտածողությանն ու հետաքրքրություններին որոշակի ընթացք տալու համար: Հարցը պետք է դառնա դասի օրգանական մասը: Շատ կարևոր է առաջադրվող հարցի փոխհարաբերությունն ու կապն ուսումնասիրվող նյութի, ինչպես նաև մինչ այդ առաջադրված և դրանից հետո առաջադրվելիք հարցերի հետ: Այսինքն՝ հարցից բխի պատասխանը, իսկ պատասխանից՝ նոր հարցը և այդպես շարունակ՝ մինչև նյութի լրիվ ընդգրկումը: Ահա այս դեպքում է, որ կստեղծվի տրամաբանական հարցերի ու պատասխանների մի կուռ ամբողջություն:

Հարցերի մեջ ամենից տրամադրողը, հանգամանալից ու պատճառաբանված պատասխան պահանջողը ինչո՞ւ հարցն է: Կարևոր է այն հաճախակի հնչեցնել մաթեմատիկայի դասերին՝ խնդիրներ և վարժություններ լուծելիս: Այն ստիպում է թաճանցել երևույթի էության մեջ, դատողություններ կատարել, պատճառաբանել ու հիմնավորել դրանք:

Այսպիսով, հարցը իր որոշակի տեղն ու դերն ունի: Ուսուցիչը պետք է վարպետորեն օգտվի դրանից, որպեսզի այն դառնա դասը կառավարելու, դասին իր ցանկացած ընթացքն ու ոպղությունը տալու կարևոր լծակներից մեկը: Հարցից պետք է կարողանալ ճիշտ, հմտորեն, խելացիորեն օգտվել որ այն ուսուցչի ձոռքին աշակերտներին մտածել, խոսել, որոնել ու գտնել սովորեցնելու միջոց դառնա:

Ստանալով խնդիրը՝ աշակերտն ամենից առաջ ծանոթանում է դրան, կարդում պայմանը: Այդ պահից արդեն սկսվում է լուծման պրոցեսը: Վերլուծել պայմանը՝ աշակերտը մտովի որոշում է, թե ինչ չափով է խնդիրը նման այն խնդիրներին, որոնք նախկինում հանդիպել են իրեն, և արդյոք հայտնի՝ է իրեն այդ խնդրի լուծումը: Կարևոր հանգամանք է պայմանի մեջ այն բանի մասնատումը, ինչը տրված է և ինչ է

պահանջվում որոշել, հաշվել:

ԽՆԴԻՐ

100 կիլոգրամ արևածաղկից 50 կիլոգրամ ձեթ է ստացվում: Քանի՞ կիլոգրամ արևածաղիկ է պետք 9 տոննա ձեթ ստանալու համար: Մաթեմատիկա 3, դասագիրք: Մեկ-երկու աշակերտ կրկնում են խնդիրը, իսկ մեկ ուրիշը՝ համառոտագրում գրատախտակին.

50կգ ձեթ100 կգ արևածաղիկ

9տ - ? կգ արևածաղիկ

Անցնում ենք խնդրի վերլուծմանը (բացառապես աշակերտների ուժերով)

Ի՞նչն է հայտնի այս խնդրում:

Հայտնի է, որ 100 կգ արևածաղկից 50 կգ ձեթ է ստացվում:

Իսկ ի՞նչ չգիտենք:

Չգիտենք, թե որքան արևածաղիկ է պետք 9 տ ձեթ ստանալու համար:

Դա գտնելու համար ի՞նչ է անհրաժեշտ իմանալ:

Անհրաժեշտ է իմանալ թե 1 կգ ձեթի համար որքան արևածաղիկ է պետք:

Իսկ դրա համար ի՞նչ պետք է անել:

$100:50=2$ կգ (արեւած.1կգ ձեթ)

Բաժանման այս գործողությունը ի՞նչ նպատակով կատարեցինք:

Որպեսզի հաշվենք, թե 9տ ձեթի համար որքան արևածաղիկ է պետք:

Դա ինչպե՞ս կհաշվենք:

9տ = 9000կգ , $9000 \cdot 2 = 18000$ կգ(արևած.)

Կազմենք թվային արտահայտություն:

$-100:50 \cdot 9000=18000$ կգ Պատ.' 18000 կիլոգրամ

II եղանակ

- Կարո՞ղ ենք արդյոք խնդիրը այլ կերպ լուծել և ի՞նչ դատողություններով:

- 9տ ձեթ ստանալու համար 100կգ-ից ավելի շատ արևածաղիկ է անհրաժեշտ:

- Քանի՞ անգամ ավելի արևածաղիկ պետք է վերցնել:

- Այնքան անգամ, որքան 9000-ը մեծ է 50-ից, այսինքն'(9000:50) 100=18000

Այս ձևով խնդիրները վերլուծելիս ընդգրկվում են շատ թվով աշակերտներ, դասարանը գտնվում է ակտիվ վիճակում: Այդպիսի մտավոր աշխատանքի ընթացքում (որին պետք է հատկապես սովորեցնել) աստիճանաբար վարկած է ձևավորվում այն բանի վերաբերյալ, թե ինչ պետք է ձեռնարկել պակասող տվյալները գտնելու համար, ինչ ուղղությամբ տանել որոնումը: Վարկածի ստուգումը կազմում է լուծման II փուլը: Հասկանալով, թե հատկապես ինչ է պահանջվում որոշել աշակերտը կառուցում է դատողությունների համակարգ, պլանավորում իր գործողությունները: Ցանկացած խնդրի լուծման համար էական են գիտելիքների ներգրավումը: Այս փուլը ընթանում է տարբեր ձևերով, նայած թե ինչպիսին է խնդրի կոնկրետ բովանդակությունը, բնույթը:Գոյություն ունեն խնդիրներ, որոնց լուծումը հենված է պատրաստի գիտելիքների օգտագործման

վրա (օրինակ՝ բավական է բանաձևի մեջ տեղադրել պայմանի տվյալները): Սակայն կան ոռոնոդական խնդիրներ, որոնք պահանջում են բավականաչափ ներգագնողություն, տարբեր ուղղություններով որոնում կատարելու, նախկինում յուրացրած լուծման եղանակներից հրաժարվելու և նորերը գտնելու կարողություն: Լուծման եղանակը գտնելն առավել դժվարին փուլ է: Աշակերտներից ոմանց այն համեմատաբար հեշտությամբ է տրվում, իսկ մյուսներն ինքնուրույն չեն հաղթահարում այն նույնիսկ համապատասխան գիտելիքների առկայության դեպքում: Մանկավարժի խնդիրը աշակերտին սովորեցնի գնալ ինքնուրույն գյուտերի ու հայտնագործությունների ուղիով: Հաճախ ուսուցիչը, փորձելով օգնել աշակերտներին լուծելու խնդիրը, հուշում են լուծման ընթացքը, բայց դպրոցականը դրանից հետո էլ չի գտնում փակուղուց դուրս գալու ելքը: Այդ դեպքում ուսուցիչը հետևություն է անում աշակերտի մտավոր վատ հնարավորությունների մասին: Ուսուցիչը պետք է պատկերացնի, թե խնդրի լուծման ո՞ր փուլում է գտնվում աշակերտը, արդյոք հուշելը համապատասխանո՞ւմ է այդ փուլին, վերլուծի, թե ինչի՞ վրա է խարխսվում խնդրի շուրջը նրա մտածելու անհատական պրոցեսը, և այդ ժամանակ, հնարավոր է, որ պարզվի, թե ինչու աշակերտը չի ընկալել հուշածը: Հուշելը կարող է լինել ուղղակի, որը ցույց է տալիս գործողությունների եղանակը, և երկրորդական, որը հնարավորություն է տալիս եզրակացություն կատարել: Բացի բանավոր խոսքից, լայնորեն օգտագործվում է և ուրիշ ձևեր՝ երկրաչափական մարմիններ, գծագրեր, սխեմաներ, ցուցադրական նկարներ: Ձևականության տարբեր տեսակները հաճախ հանդես են գալիս որպես ինֆորմացիայի ինքնուրույն աղբյուրներ: Հաճախ դրանք ստեղծում են իր՝ աշակերտի կողմից խնդիրը լուծելու ընթացքում, այն նպաստում է դիտողականությունը, ընկալման ճկունությունը:

Պրոբլեմային իրավիճակի ստեղծումը խնդրի ուսումնասիրման հենց սկզբից այն առավելությունն ունի, որ աշակերտների ուշադրությունը լարված է պահում և նրանց մղում վերլուծական-համադրական մտավոր ակտիվ ինքնագործունեության, աշխուժացնում նրանց հոգեկան բոլոր պրոցեսները: Պրոբլեմի ձևակերպումից հետո ուսուցչի խնդիրը պետք է լինի օգնել աշակերտներին:

§ 5 ՊՐՈՒԼԵՄԱՅԻՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՍԲ ՏՐԱՄԱԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒՑԹԻ ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱԴՐԱՆՔՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ ՏԱՐԲԱԿԱՆ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

Տրամաբանական առաջադրանքները երեխաների դպրոցական կյանքը դարձնում են առավել բովանդակալից, լիարժեք, վստահություն են ներշնչում իրենց ուժերի նկատմամբ, ստեղծում լավ տրամադրություն, դաստիարակում բարոյականային հատկություններ: Դրանք կարծես «հոգեկան վիտամին» լինեն, որն ավելի է բարձրացնում դասի արդյունավետությունը, սնում երեխայի ուղեղը: Երկար ժամանակ «սնունդ» չստանալով, կարող են ձանձրանալ: Ուսուցիչը պետք է մտածի, որ աշակերտների մեջ ստեղծի հուզական ոգևորություն, մտավոր ոգեշնչման ներքին վիճակ, որոնք կապված են ճշմարտությանը հասնելու զգացման, մտավոր հպարտություն ապրելու համար:

Ջարգացող ուսուցում ապահովելու, երեխաների միտքը շարժելու, նրանց մտավոր գործունեության մեջ հետազոտական մատչելի տարրեր ներմուծելու նպատակով դասագրքերում որոնողական բնույթի խնդիրներ ու վարժություններ են զետեղված: Հանրահայտ է, որ աշակերտն սկսում է մտածել, երբ Օրա առջև դժվարություններ հաղթահարելու անհրաժեշտություն ու ձգտում են ծագում: Տարրական դասարաններում պետք է ոչ միայն հաշվողական, այլև՝ որոնողական բնույթի առաջադրանքներ քննարկել: Նման առաջադրանքների հավաքածու ունենալը պետք է խիստ անհրաժեշտություն համարել:

ՕՐԻՆԱԿՆԵՐ՝

1. Կռահիր օրինաչափությունն ու լրացրու բաց թողնված թիվը.

ա) 1, 2, 3, 5, 8,.... աշակերտների ուշադրությունը հրավիրվում է թվերի շարքին, որոնք գնալով աճում են, մեծանում, հետևաբար որոշակի (+, X գործողությունների շնորհիվ: Յուրաքանչյուր հաջորդ թիվ՝ սկսած երրորդից ստացվում է իրեն նախորդող 2 թվերի գումարից:

բ) 1,4,10,22,.... սկսած երկրորդից, յուրաքանչյուր թիվ հավասար էիր նախորդի ու 2-ի արտադրյալին ավելացրած 2

2. Գծել 16 սմ պարագծով տարրեր ուղղանկյուններ.

Ի՞նչն է անհայտ (երկարություն, լայնություն)

Ուղղանկյուն գծելու համար քանի՞ տվյալ է պետք (2)

Ինչպե՞ս գտնել ոչ հավասար 2 կողմերի գումարը (16:2 = 8)

-8-ը ինչպիսի՞ գումարելիների տեսքով կարելի է ներկայացնել

8=1+7 8=2+6 8=3+5 8=4+4 (բացառում ենք)

3. Կբավականացնի՝ 1500 դրամը գիրք ու 2 գրիչ գնելու համար, եթե գիրքը արժե 750 դրամ, իսկ գրիչը՝ 200 դրամ:

Գիրք-750 դրամ, 1 հատ

Գրիչ- 200 դրամ, 2 հատ

Նմանատիպ խնդիրներին արձագանքում են բոլոր երեխաները, քանի որ դրան առօրյայում առընչվում են հաճախակի:

Ինչպե՞ս իմանանք կրավականացնի գումարը, թե՞ ոչ:

Դա իմանալու համար նախ ի՞նչը պետք է գտնենք (200 X 2)

Գիրքը և 2 գրիչը գտնելու համար ինչքա՞ն դրամ է անհրաժեշտ(400+750=1150)

Կրավականացնի՝ գումարը, թե՞ ոչ (1500>1150 այո)

Խնդիրը կարող է շարունակություն ունենալ երեխաների առաջարկած հարցերով՝ կրավականացնի՝ 3,10 գրիչի համար, 7 գրքի համար....

4. Հայրը որդուց մեծ է 24 տարով, հինգ տարի հետո հայրը քանի՞ տարով մեծ կլինի որդուց:

Երեխան պետք է գա այն համոզման, որ անկախ տարիներից, հոր և որդու տարիքային տարբերությունը մնում է նույնը: Կարելի է շարունակել խնդիրը՝ ինչը փոփոխության կենթարկվի (հասակը, քաշը, արտաքինը):

5. «Տրամաբանություն» դասընթացից երեխաները ստանում են նախնական գիտելիքներ «Հավանականության տեսություն»-ից.

օր.՝ Պարկում կան շատ կարմիր և կապույտ գնդակներ: Դու պարկից հանեցիր 3 գնդակ: Ի՞նչ գույնի կարող են լինել այդ գնդակները: Ներկիր հավանական տարբերակները:

Պետք է կռահեն, որ աշխատում են երկու գույնով: Երեխաները աշխատում են՝ մեկը մյուսին օգնելով:

6. 8, 0, 7 թվանշաններով կազմիր երկնիշ, եռանիշ թվեր:

Պետք է կռահեն, որ 0-ով սկսվող թիվ գոյություն չունի, համեմատում են հնարավոր տարբերակները, կատարում լրացումներ, կրկնվող, չկրկնվող թվանշաններով, ինքնուրույն կազմում են նմանատիպ խնդիրներ:

7. Աշակերտներին պետք է մղել ինքնուրույն համեմատման կիրառելուն: Այդ նպատակով կարելի է առաջարկել այսպիսի առաջադրանքներ.

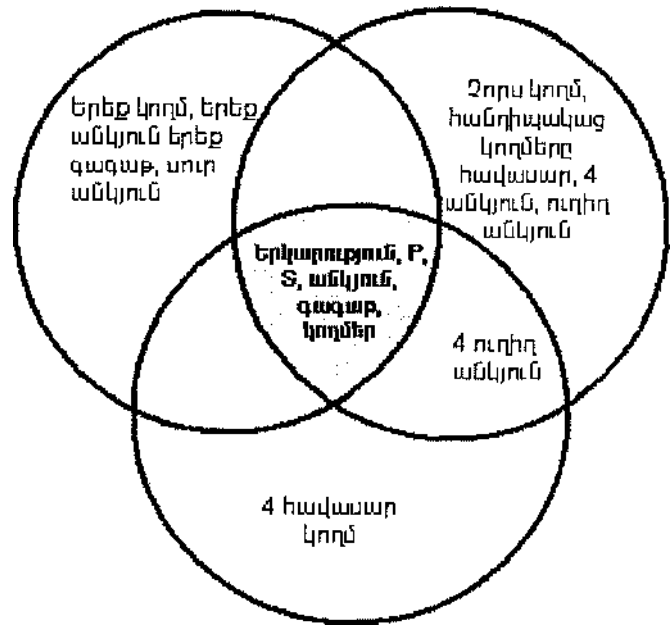
Հետևյալ թվերը խմբավորել ըստ մեկ հայտանիշի.

283, 462, 1784, 187, 326, 9767, 4896, 218:

Կողմնորոշվելով թվում թվանշանների քանակի վրա, աշակերտներն առանձնացնում են երկու խումբ՝ եռանիշ, քառանիշ թվեր: Կողմնորոշվելով թվանշանների քանակի և կենտության (գույգության) վրա , աշակերտները թվերը տրոհում են 4 խմբի, եռանիշ գույգ թվեր (կենտ),քառանիշ գույգ (կենտ) թվեր:

8.Մեծ հետաքրքրություն, ակտիվություն են առաջացնում ծանոթ երկրաչափական պատկերների մեջ նոր հատկությունների որոնողական աշխատանքները, համեմատումը մեկը մյուսի հետ, ընդհանուր և տարբերակիչ հատկությունների թվարկումը.

Քննարկումը շարունակելով՝ թվարկում են այն առարկաները, որոնք ունեն եռանկյան, քառակուսու, ուղղանկյան տեսք, ամենամեծ, ամենափոքր պարագիծ ունեցող առարկաները:

9.Պրոբլեմային իրավիճակներ կարող են ստեղծել գննական նյութերի հիման վրա տարվող աշխատանքները:

Հաշվել եռանկյունիների քանակը (հաշվումը պետք է սկսել փոքրից մեծ):

10.Քանի՞ ձևով կարելի է դասավորել 4 քառակուսին:

Երեխաները մեծ սիրով են կատարում նման գործնական առաջադրանքներ՝ աշխատելով չկրկնել մեկը մյուսին:

ԲԱԶՄԱԲՆՈՒՅԹ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՑՄԱՍԲ ԴԱՍԻ ՕՐԻՆԱԿ

ԴԱՍԱՐԱ՝ երրորդ
ԱՌԱՐԿԱ՝ մաթեմատիկա
ԹԵՄԱ՝ Մասեր
ՆՊԱՏԱԿԸ՝

- թվի գաղափարի ընդլայնում
- գաղափար մասեր հասկացության հետ
- տրամաբանական մտածողության զարգացում

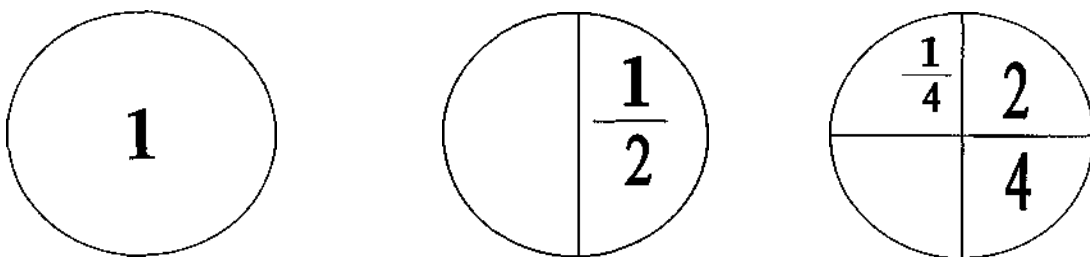
- խոսքի, բառապաշարի հարստացում նոր բառերով, տերմիններով
  - թիվը մասով գտնելու վերաբերյալ խնդիրների լուծում
  - մասեր ստանալը, համեմատելն ու գրառելը
- ԿԱՀԱՎՈՐՈՒՄԸ՝ զննական պարագաներ, երկրաչափական պատկերներ

ՏՐԵԽԱՆԿԱՆ-ՍԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Երեխաներին առաջարկվում է թվարկել թե ինչպիսի թվեր գիտեն (միանիշ, երկնիշ, բազմանիշ, կլոր տասնյակ, գույգ, կենտ, բնական, զրո): Ի՞նչ գործողություններ են կատարում այդ թվերի հետ(+, -, X, :): Առաջարկվում է = բաժանել 2 խնձորը 2 աշակերտիս լական), ապա 1 խնձորը = բաժանել 2 աշակերտի, երեխաները առաջարկում են կիսել այն: Ինչպե՞ս ստացան այդ կտորները, երեխաները պատասխանում են՝ ամբողջական խնձորը կիսելով, = մասերի բաժանելով: Խնձորը 2 = բաժանելով ստացան 2 = կես:

ՏԱՐԾԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Կատարելով տարբեր գործնական աշխատանքներ երեխաները համոզվում են, <<մասի>> մեծությունը կախված է ոչ միայն այն բանից, թե ամբողջը քանի = մասի է բաժանված, այլ նաև նրանից, թե ինչ մեծություն ունի ամբողջը: Երեխաները համոզվում են, որ քառակուսու կեսը = չէ եռանկյան կեսին: Տեսրում գծում են 3 շրջան:

Երեխաները սովորում են ամբողջը = մասերի բաժանել, առանձնացնում են դրա = մասերը (կտորները): Ամբողջը բաժանում են 2 = մասի, վերցնում 1 մասը՝ 1/2-ը: Կեսերը միավորում են ստանում են ամբողջը: Առաջարկվում է քառակուսին բաժանել 2 = մասի տարբեր ձևերով: Ամբողջը բաժանում են 4 = մասի վերցնում 1 մասը՝ 1/4-ը, 2 մասը՝ 2/4-ը: Ապա համեմատում են կտորները. $1 > 1/2$, $1/4 < 2/4$, $1/4 < 1/2$, $1/2 = 2/4$ (կես)

Երեխաները սովորում են թվի մասը գտնելու վերաբերյալ խնդիրներ լուծել: Օրինակ՝ 10սմ երկարությամբ թղթե ժապավենից կտրեցին նրա 1/4 մասը: Որքա՞ն է կտրված

մասի երկարությունը: (Երեխաները ժապավենը ծալում են 4 = մասի, կտրում նրանցից մեկը, համոզվում և գրում են՝ 20:4.1=5սմ (20-ի 1/4 մասը = է 5-ի): Պատ.՝ 5սմ

ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Երեխաները ծանոթանում են նոր թվի հետ, նրա մասի անվան հետ, գրում և կարդում են այն /կոտորակ/՝ մեկ երկրորդ, մեկ չորրորդ /քառորդ/. Մեկ ամբողջ: Կազմում են նախադասություններ՝ 1/4 մասը ցույց է տալիս, որ ամբողջը բաժանել ենք չորս հավասար մասի, վերցրել ենք մեկ մասը...

ՄԱՐՄՆԱՇԱՐԺՈՂԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Խաղում ենք <<Արգելված թիվ>> խաղը՝ երեխաները ծափ են տալիս, երբ ասվում են ամբողջից փոքր թվեր՝ կոտորակներ:

ՄԻՋԱՆՁՆԱՅԻՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբերում առաջարկվում է երկրաչափական պատկերները բաժանել համապատասխանաբար 3,4, 5, 6 = մասի:Երեխաները օգնում են իրար, երաժշտության ավարտը ազդարարում է աշխատանքի ավարտը:

ՆԵՐԱՆՁՆԱՅԻՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆ

Հանձնարարվում է գծել հատված 12 սմ երկարությամբ: Այն բաժանել 24 = մասի (24 վանդակ): Յուրաքանչյուրը ցույց է տալիս մասերով իր օրվա ռեժիմը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Այսպիսով, ցանկացած հասարակարգ մեծ ուշադրություն է դարձնում մատաղ սերնդի կրթության և դաստիարակության հարցերին: Ուսուցչից, դաստիարակից է կախված ապագա հասարակության տնտեսական, քաղաքական և մշակութային առաջընթացը: Այդ գործընթացում գլխավոր գործոններից մեկը մտածել սովորեցնելն է, որը նշանակում է աշակերտներին ուսուցանել օբյեկտների մեջ տեսնել ոչ միայն երևացող, այլև նեֆթաքույց կապերն ու հարաբերությունները, եզակիից ընդհանուրին և ընդհանուրից կոնկրետին անցնելու դիալեկտիկան, իրականացնել վերլուծության և համադրության փոխադարձ անցումները: Փորձը ցույց է տալիս, որ մաթեմատիկայի դասավանդման պրոցեսում լավագույն արդյունքի հասնելու համար պայմաններից մեկը աշակերտների մոտ հետաքրքրությունների ձևավորումն է մաթեմատիկայի նկատմամբ: Յուրաքանչյուր դասի աշակերտը պետք է սպասի անհամբերությամբ, գիտենալով, որ հետաքրքիր նորույթ է սպասվում իրեն, որ ինքը նոր <<հայտնագործություն>> է կատարելու: Յուրաքանչյուր դաս պետք է փոքրիկ տոն լինի աշակերտի համար: Շատ կարևոր է աշակերտներին սովորեցնել ծանոթ թեմայի մեջ նորը տեսնելու կարողությունը:

Ինֆորմացիայի անընդհատ հոսքը, փոփոխվող հասարակական, սոցիալական պայմանները մեզ թելադրում են վերանայել ուսուցման խնդիրները, հանրակրթական դպրոցում փոխել և մեթոդներն ու ստրատեգիաները, և ուսուցման բովանդակությունը, կյանքի այժմեական պահանջներից հետ չմնալու համար (թերևս այդ է պատճառը, որ ամեն տարի նոր առարկաներ են մտցվում դպրոց):

Հանրակրթության պետական կրթակարգի պահանջներին համապատասխան <<Մաթեմատիկա>> ուսումնական բնագավառի առարկայական ծրագրում բացի ավանդական բովանդակային գծերից՝ ներառված են նորերը՝ <<տրամաբանության տարրեր>>, << հետաքրքրաշարժ ոչ ստանդարտ խնդիրներ>>; Հեղինակների կողմից անցկացվում են փորձեր՝ հանրակրթական դպրոցի 2-4-րդ դասարաններում տրամաբանության տարրերի ուսուցման հնարավորությունների պարզման համապատասխան մեթոդիկաների մշակման համար: Տրամաբանությունը՝ շարադրման տեսակետից դժվար նյութ է: Այդ դժվարությունները հաղթահարելի են, եթե հաշվի առնվեն կրտսեր դպրոցականի մտածողության առանձնահատկությունները: Ուսումնական տարվա սկզբից մեր դպրոցում մտցվեց <<Տրամաբանության>> դասաժամեր: Այն հետաքրքրություն առաջացրեց, շաբաթական մեկ դասաժամ, որին մեծ անհամբերությամբ են սպասում աշակերտները: Ուսուցումը կազմակերպվում է խաղերի և զվարճալի գործունեության միջոցով: Դրանց միջոցով կարելի է <<զիտակւսն մուսճալության>> ամուր հիմքեր դնել: Տրամաբանական խաղերը, վարժությունները ստեղծելով մի շարք պրոբլեմային իրավիճակներ առաջացնում են հետաքրքրություն և տալիս են մի շարք <<իևշունների>> պատասխանները: Աշակերտները աշխատում են <<Տրամաբանական ձեռնարկ-տետր>>, որտեղ զետեղված են հետաքրքիր, պրոբլեմային իրավիճակներով խնդիրներ: Խնդրի լուծման ընթացքում երեխան ոչ միայն կիրառում է իր գիտելիքները, առաջարկում է դատողություններ, ապացույցներ,

ուպրումներ, կատարում որոնողական աշխատանք: Այս բոլորը զարգացնում են մտածողությունը, խթանում ինքնության ձևավորումը: Կլանվելով մաթեմատիկայի զարմանահրաշ աշխարհով, աննկատելիորեն ձեռք բերված գիտելիքները տարիներ անց կօգնեն ոչ միայն հեշտությամբ հաղթահարել մաթեմատիկական խնդիրները, այլև ելք գտնել զանազան դժվարին իրավիճակներում: Անհայտով կացնված յուրաքանչյուր առաջադրանք հանդիսանում է պրոբլեմային իրավիճակ:

Պրոբլեմային իրավիճակների ստեղծելու համար իրականում պետք է զուգակցվեն հետևյալ պայմանները.

1. Առաջադրվի ոչ ստանդարտ բնույթի ագրեսիվ հարց:
2. Առաջադրանքը պետք է մղի աշակերտին խանդավառ աշխատանքի:
3. Աշխատանքը պահանջի ոչ թե չիմացածի կիրառություն, այլ փոփոխված պայմաններում:
4. Էվրիստիկ գրույց, հետազոտական աշխատանք:
5. Հայտնագործություն, հատնագործողի բերկրանք:

Բերված օրինակների քննարկումը ցույց է տալիս, որ տրամաբանական տարրերի ուսուցումը դպրոցական դասընթացում ինքնանպատակ չէ: Ցանկալի է, որ աշակերտները խորությամբ ընկալեն տրամաբանական օրինաչափությունները: Այս նպատակին կարելի է հասնել դրանք ավելի շատ կիրառելու միջոցով: Լավ կլինի, որ աշակերտները <<զինվեն>> այդ օրենքներով: Այսինքն՝ <<Տրամաբանությունն>> դիտվի որպես դպրոցական <<Մաթեմատիկայի>> օրգանական, անքակտելի մաս: Դպրոցական մաթեմատիկայի դասընթացը, առաջին հերթին, պետք է նպաստի աշակերտների տրամաբանության զարգացմանը, հնարավորություն ընձեռի ինքնուրույն դատողություններ անելու կարողություններ ձեռք բերելուն: Նման պայմաններ կարող են ստեղծվել միայն այն դեպքում, երբ մաթեմատիկայի ուսուցիչը կարողանում է հմտորեն կազմակերպել ուսուցման գործընթացը: Գաղտնիք չէ, որ ուսուցիչների ճնշող մեծամասնությունը հիմնականում ընտրում է այնպիսի վարժություններ ու խնդիրներ, որոնց լուծման համար անհրաժեշտ կլինի միայն տվյալ թեմային վերաբերող տեսական նյութի պարզ կիրառություն: Ուսուցման այդպիսի մոտեցման դեպքում սովորողները, լավագույն դեպքում, ձեռք են բերում սերտողական բնույթի գիտելիքներ, այսինքն՝ այպիսի գիտելիքներ, որոնց <<կյանքը>> տևական ճի լինում: Այդ իրողությունը անմիջապես բացահայտվում է, երբ աշակերտներին տրվում է տվյալ թեմային վերաբերող, բայց փոքր-ինչ տրամաբանություն պահանջող, ոչ ստանդարտ բնույթի որևէ հարց: Դպրոցական մաթեմատիկայի այժմյան գործող դասգիրքերում լայն տարածում ունեն նաև այպիսի խնդիրներ, որոնք, իրոք, կարող են նպաստել սովորողների մտավոր զարգացմանը: Միշտ կարելի է ընտրել հետաքրքիր, պրոբլեմային խնդիրներ, որոնք կարող են նպաստել տրամաբանական մտածողության զարգացմանը և հիմնավոր գիտելիքներ, հատուկ մտածելակերպ ձեռք բերելուն: Այդ աշխատանքը երկարատև ջանքերի գործադրում է պահանջում, բայց այն, անկասկած, կտա իր պտուղները:

Օ Գ Տ Ա Գ Ո Ր Ծ Վ Ա Ծ   Գ Ր Ա Կ Ա Ն ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

1. Ամիրջանյան Յու., Պրոբլեմային իրավիճակները ուսուցման պրոցեսի ակտիվացման միջոցներ:
2. Բաբանսկի Յու.Կ., Աշակերտների դաստիարակությանը կոմպլեքսային մոտեցում. Երևան « Լույս »1987 թ.:
3. Յ.Բանտովա.Մ.Ա.,Տարրական դասարաններում մաթեմատիկայի դասավանդման մեթոդիկա, « Լույս » 1985 թ.:
4. Բրուտյան Գ. Ա.,Տրամաբանության դասընթաց, Երևան 1987 թ.:
5. Հովհաննիսյան Վ., Ա. Աբրահամյան, Մաթեմատիկա հանրակրթական դպրոցի I, II, III դասարանի դասագրքեր, Երևան « Արևիկ » 2006 թ.:
6. Հովհաննիսյան Վ., Ա. Աբրահամյան, Մաթեմատիկայի ուսուցումը I, II, III դասարաններում(մեթոդական ուղեցույցներ) , Երևան « Արևիկ » 2001 թ.:
7. Մաթեմատիկան դպրոցում թիվ 2.2006, թիվ 4-5.2006 գիտամեթոդական ամսագրեր:
8. Մորո, Մաթեմատիկան I ին դասարանում « Լույս »1987 թ.:
9. Նախաշավիղ 5-6, 2003 գիտամեթոդական հանդես :
10. Պետրովսկի Ա .Վ., Ընդհանուր հոգեբանություն, « Լույս » 1974 թ.:
11. Տարրական դասարանների 5-օրյա վերապատրաստումների պլան և նյութեր (կրթակարգ, չափորոշիչներ, առարկայական ծրագրեր, ուսումնական նյութեր, նոր մեթոդներ) Երևան 2006